

UVODNIK

DELIBERATIVNOST V FORMALNI JAVNI SFERI: PRIMER SPREJEMANJA DRUŽINSKEGA ZAKONIKA V SLOVENIJI

V pluralističnih in fragmentiranih družbah se pojavlja vse večja potreba po usklajevanju in legitimiziranju različnih interesov ali perspektiv. Naraščajoč tok informacij in komunikacijskih povezav, ki ga omogoča napredek informacijsko-komunikacijskih tehnologij, (še) ni pripeljal do sorazmernega dviga kakovosti javnih diskurzov. Ob zgodovinsko pomembni vlogi racionalne argumentacije in debate na Zahodu v javni sferi namesto dialoškega iskanja konsenza prevladujejo konfrontacijski, polarizirajoči načini komuniciranja, nezmožnost učinkovitega sodelovanja pri reševanju nakopičenih konfliktov itd. (Yankelovich, 1999; Tannen, 1999; Hyde in Bineham, 2000; Gastil, 2008). Legitimiteta formalnih političnih institucij ter konvencionalne oblike politične participacije pa so v upadu (Habermas, 1975; Lyotard, 1984; Offe, 1987; Giddens, 1991). Različni avtorji sicer opozarjajo na trende, kot so umik iz javnega življenja v privatizem in individualizem (Giddens, 1990; Bauman, 2007), upad socialnega kapitala v smislu zmanjševanja povezav zunaj doma in delovnega mesta (Putnam, 2000), hkrati pa praktično dnevno nastajajo nova gibanja, protesti, stavke (gibanje Okupiraj, protesti v Grčiji in Španiji, Subverzivni forum Zagreb itd.) ter različna omrežja in asociacije, ki si navkljub različnim parcialnim interesom prizadevajo v smeri skupnostnega povezovanja in sodelovanja za dosego širših skupnih ciljev (npr. Imagine Chicago, Imagine Nepal, 1000 okroglih miz na temo prihodnosti države v Izraelu, Svobodna univerza in Antifa v akademskem okolju v Sloveniji). To nakazuje potrebo ljudi po večjem vplivu na družbena dogajanja ter opozarja na manko pristopov, ki bi aktivneje vključevali ljudi v razprave o kompleksnih družbenih problemih.

Teoretično, empirično in praktično zanimanje za pristope, ki obetajo revitalizacijo demokracije in večjo odgovornost, legitimnost in odzivnost odločanja, narašča na Zahodu že od sredine osemdesetih let. Vse več je akademskih pozivov *k pomembnejši vlogi deliberacije, tako znotraj vladnih teles in drugih javnih institucij* (npr. kot pomembna značilnost reprezentativne demokracije), *kot tudi v obliki neposrednega angažmaja civilne družbe in državljanov v (organiziranih) neposrednih srečanjih* (Mansbridge, 1983; Barber, 1984; Habermas, 1984; Fishkin, 1991; Rawls, 1996; Gutmann in Thompson, 1996; Bohman, 1996).

Pred več kot desetimi leti je Dryzek (2000) oznanil "deliberativni obrat" v teoretičnem proučevanju demokracije. Pomen tega koncepta odseva tudi velik porast empiričnih pristopov k proučevanju deliberacije v zadnjih letih (t. i. empirični obrat v študijah deliberativne demokracije). Vendar niti o tem,

kako deliberacijo sploh definirati, kaj je kakovostna deliberacija in kako jo meriti, (še) ni konsenza. Obstoječim sicer heterogenim teoretično-empiričnim konceptualizacijam in praktičnim izvedbam deliberacije pa je vendarle skupno, da jo razumejo kot *tehten in skrben premislek različnih informacij in stališč o določenem vprašanju, ki vpliva na različne interesne skupine in ima pomen za družbeni razvoj*. Deliberacija pomeni, da akterji *poslušajo drug drugega, razumno utemeljujejo svoje pozicije, kažejo medsebojno spoštovanje in reflektirajo lastne interese in potrebe z vidika njihove posplošljivosti* (Baechtiger in Steenbergen, 2004: 1). Kot taka predpostavlja visoko stopnjo racionalnosti, usmerjenosti na druge, samorefleksije in nepristranskosti s strani udeležencev ter iskanje najboljših argumentov kot podlage za odločitve (Reykowski, 2006). Empirične raziskave kažejo, da udeleženci v razpravah večinoma ne delujejo na tak način (Rosenberg, 2005; 2007). Razočaranje v zvezi z implementacijo racionalnega in pravičnega diskurza v deliberativnih procesih lahko po eni strani vodi do deziluzij glede deliberativnosti kot ideala, po drugi strani pa zahteva bolj celovito analizo dejavnikov, ki deliberacijo spodbujajo ali ovirajo.

Večina empiričnih raziskav deliberativne demokracije je bila narejena v okoljih s sorazmerno dolgo demokratično politično tradicijo (ZDA, Avstralija, Skandinavija). V državah s krajšo demokratično tradicijo pa je tako deliberativnih modelov kot z njimi povezanih raziskav precej manj. Poseben primer je Slovenija, ki je imela pred 1991 t.i. socialistično ureditev z uni-katnim jugoslovanskim sistemom samoupravljanja. Ta oznaka sicer naka-zuje elemente deliberativne demokracije, kar pa se je v praksi izrodilo v nekakšne formalne rituale, ki v procesu realnega odločanja niso imeli pomembne vloge. V zadnjih dveh desetletjih poteka vse več projektov, ki so vsaj formalno zastavljeni v smeri deliberacije, posebej na področju urba-nizma in ekologije ter mladine, ker je na teh področjih uradno predpisano vključevanje relevantnih deležnikov oz. javnosti v sprejemanje odločitev. Prav tako je letos nastal priročnik za načrtovanje in izvajanje posvetovalnih procesov z naslovom Vključevanje javnosti v pripravo predpisov (Forbici, Divjak, Kronegger et al., 2015), hkrati pa je bilo izvedeno usposabljanje jav-nih uslužbencev za načrtovanje, izvajanje in vrednotenje teh procesov. Pro-jekt je podprlo Ministrstvo za javno upravo.

Teoretične študije deliberativne demokracije pa so v Sloveniji zaenkrat redke. Celovitejših akademskih raziskav doslej ni bilo, obstajajo pa posa-mezni prispevki različnih avtorjev, predvsem o deliberaciji v spletnem okolju (Delakorda, Petrič, Petrovčič) in na področju ekologije oz. okoljske problematike (Kos, A. Lukšič). V tem kontekstu je zato spodbudno, da je Agencija RS za raziskovalno dejavnost podprla raziskovalni projekt *Deliberativne diskurzivne prakse v slovenski formalni in neformalni javni sferi*. Projekt izhaja iz vse večjega zavedanja, da morajo formalno-javne in

civilnodružbene institucije preoblikovati svoje prakse, da bi spodbudile neposredno vključevanje družbenih skupin in posameznikov, ki jih prizadevajo posledice njihovih odločitev, pa tudi zavedanja po nujnosti krepitve deliberativnih kompetenc (potencialnih) akterjev v formalni in neformalni javni sferi zlasti v obdobju gospodarske in družbene krize. V prvem delu projekta¹ smo na primeru tematike *Družinskega zakonika* iz obdobja 2009–2011 analizirali deliberativnost slovenskega parlamenta. Ključno vprašanje je, v kolikšni meri je v različnih parlamentarnih telesih in fazah obravnave tega vprašanja prisotna deliberativnost v smislu enakovrednega vključevanja razpravljalcev, kakovostnega utemeljevanja, medsebojne spoštljivosti in konstruktivne politike. Vprašanje je tudi, v kolikšni meri deliberativnost udeležajo različni razpravljalci. Skratka, tematska številka Teorije in prakse, ki je pred vami, nastavlja zrcalo kakovosti razprave v našem t. i. osrednjem hramu demokracije.

Kriterij izbire teme je bil poleg njene odmevnosti in družbene relevantnosti polariziranost mnenj. Raziskava se je osredotočila na tematiko *Družinskega zakonika* iz obdobja 2009–2011. Ministrstvo za delo, družine in socialne zadeve je predlog družinskega zakonika predstavilo in dalo v javno razpravo 21. 9. 2009. Predvsem predlog izenačevanja istospolnih skupnosti s heterospolnimi pari je zbudil ostre polemike tako znotraj parlamenta, kakor tudi širše, znotraj različnih nevladnih institucij ter med posamezniki. V tem obdobju so bile v parlamentu obravnave te tematike tako v okviru Državnega zbora RS kot Državnega sveta RS in Odbora za delo, družino, socialne zadeve in invalide.

Osrednji poudarek v tem tematskem bloku ni na temi kot taki, temveč je le-ta predvsem iztočnica za proučevanje deliberativnosti v formalni javni sferi. Parlament je z vidika proučevanja kakovosti deliberacije zelo zanimiv, ker predstavlja v klasičnih teorijah demokracije *osrednje odločevalsko telo in je ključno polje za aplikacijo deliberativne teorije v normativnem in analitičnem smislu* (Schäfer, 2010). Še vedno imamo relativno malo sistematičnih raziskav deliberativnega odločanja v parlamentu in drugih javnih institucijah, ki prinašajo kolektivno obvezujoče odločitve (Bächtiger in Steenbergen, 2004). Dodatne raziskave v tej smeri so posebej relevantne ob aktualni družbeno-ekonomsko-politični krizi, katera kliče po refleksiji ne le diskurzivnih standardov, ki veljajo v parlamentu, ampak tudi njegove vloge nasploh; pa tudi še širše – delitve politike na dve (ali nekaj) strank.

Tematski blok odpira prispevek, pripravljen v *soavtorstvu* s sodelavcem raziskave, metodologom *doc. dr. Andražem Petrovčičem*. V njem predstavlja konceptualne in metodološke temelje raziskave ter osnovne rezultate.

¹ V drugem delu projekta pa organiziramo državljanske razprave na izbrano javno temo in analiziramo dejavnike deliberativnosti državljanov ter vpliv takih razprav na spreminjanje stališč.

Bolj konkretno, analizirava predvsem različne vidike utemeljevanja in spoštljivost avtorjev izjav, posebej razlike v deliberativnosti med zagovorniki in nasprotniki Družinskega zakonika, med tipi akterjev (država, politiki, civilna družba) ter glede na spol.

Prispevek metodologov, raziskovalnega sodelavca *izr. prof. Gregorja Petriča in asist. Sare Atanasove* se posveča teoretičnim opredelitvam in refleksiji načinov merjenja spoštljivosti kot ključnega vidika deliberacije ter prinaša podrobnejši vpogled v različne vidike spoštljivosti udeležениh v parlamentarnih razpravah o Družinskem zakoniku.

Prispevek politologov *red. prof. dr. Alenke Krašovec in izr. prof. dr. Tomaža Deželana* prinaša primerjavo izbranih vidikov deliberativnosti med parlamentarnimi telesi, Državnim zborom, Državnim svetom ter Odborom za delo, družino, socialne zadeve in invalide na danem tematskem primeru, pa tudi primerjavo glede na fazo postopka sprejemanja Zakonika ter spol in vrsto akterjev.

Komunikologinja *doc. dr. Andreja Vezovnik* je razprave analizirala s kvalitativno metodologijo analize argumentov in analize diskurza, ki ju medsebojno tudi poveže. Razdelala je strukture predstavljenih argumentov in njihove argumentacijske sheme. Njena vsebinska analiza pokaže, da je bil Družinski zakonik zavržen na podlagi argumentov, zasidranih v esencialističnem pojmovanju spola, spolne usmerjenosti, družine in nacije.

Konkretni deliberativni procesi so idealno zastavljeni na dialoški način. Dialog lahko pomeni specifično tehniko (oz. različne tehnike) organiziranja skupinske razprave, sam koncept pa v osnovi pomeni produktivno, konstruktivno komuniciranje, pri katerem zavestno usklajujemo pomene in razumevanje, svoje perspektive reflektiramo in smo odprti do pogledov drugih. Dialog je lahko osnova za sodelovanje, ni pa nujno povezan s premislekom javnega vprašanja ter odločanjem o le-tem, kakor je to značilno za deliberacijo. Podrobnejši pogled v koncept dialoga prinaša zadnji članek v seriji, v katerem sama dialog postavim ob bok strateško-instrumentalnemu komuniciranju in analiziram institucionalne in osebne dejavnike, ki preprečujejo udejanjanje dialoga.

Politolog *izr. prof. dr. Andrej Lukšič* je za tematsko številko pripravil recenzijo ene izmed najnovejših knjig s področja deliberativne demokracije, in sicer zbornika *Deliberative Democracy: Issues and Cases*, ki sta ga uredila S. Elstub in P. McLaverty (2014). Zbornik uveljavljenih in priznanih avtorjev področja naslavlja probleme deliberativne demokracije in potencialne rešitve v kontekstu empiričnih dokazov.

Metka Kuhar,
gostujoča urednica

LITERATURA

- Bächtiger, A. in M. R. Steenbergen (2004): The real world of deliberation. A comparative study of its favorable conditions in legislatures. EUI Working Paper SPS No. 2004/17. Dostopno prek <http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/2634/sps2004-17.pdf?sequence=1>, 9. 6. 2015
- Barber, B. R. (1984): Strong democracy: Participatory politics for a new age. Berkeley CA: University of California Press.
- Bauman, Z. (2007): Liquid times: Living in an age of uncertainty. Polity Press.
- Bohman, J. (1996): Public deliberation. MIT Press.
- Dryzek, J. S. in C. List (2003): Social choice theory and deliberative democracy: A reconciliation. *British Journal of Political Science* 33: 1–28.
- Fishkin, J. S. (1991): Democracy and deliberation: New directions for democratic reform. New Haven: Yale University Press.
- Forbici, G., Divjak, T., Kronegger, S. in M. Škrl Marega (2015): Vključevanje javnosti v pripravo predpisov: Priročnik za načrtovanje in izvajanje posvetovalnih procesov. Ljubljana: Ministrstvo za javno upravo.
- Gastil, J. (2008): Political communication and deliberation. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Giddens, A. (1991): Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age. Stanford: Stanford Univ. Press.
- Gutmann, A. in D. Thompson (1996): Democracy and disagreement. Cambridge: Harvard University Press.
- Habermas, J. (1975): Legitimation crisis. Cambridge MA: Beacon.
- Habermas, J. (1984): A Theory of communicative action. Volume I: Reason and the rationalization of society. Cambridge, MA: MIT Press.
- Hyde, B. in J. L. Bineham (2000): From debate to dialogue: toward a pedagogy of nonpolarized public discourse. *Southern Communication Journal* 65: 208–23.
- Lyotard, J. F. (1984): The postmodern condition. University of Minnesota Press.
- Mansbridge, J. J. (1983): Beyond adversary democracy. Chicago: University of Chicago Press.
- Offe, C. (1987): The Utopia of zero-option: Modernity and modernization as normative political criteria. *Praxis International* 7: 1.
- Putnam, R. D. (2000): Bowling alone. New York: Simon & Schuster.
- Rawls, J. (1996): Political liberalism. New York: Columbia University Press.
- Reykowski, J. (2006): Deliberative democracy and “human nature”: An empirical approach. *Political Psychology* 27: 323–346.
- Rosenberg, S. (2002): The not so common sense. New Haven: Yale University Press.
- Rosenberg, S. (2005): The empirical study of deliberative democracy: Setting a research agenda. *Acta Politica* 40: 212–24.
- Schäfer, A. (2010): The micropolitics of decision-making – A conceptual framework for the analysis of parliamentary discourse. Paper prepared for the 3rd ECPR Graduate Conference. Dostopno preko <http://www.ecprnet.eu/databases/conferences/papers/773.pdf>, 9. 6. 2015
- Tannen, D. (1999): The argument culture: Changing the way we argue. London: Virago Press.
- Yankelovich, D. (1999): The magic of dialogue: Transforming conflict into cooperation. New York: Simon & Schuster.